

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВАСИЛЬЄВ Сергій Вячеславович

УДК 330.111.62

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ
І ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ**

08.01.01 - економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Дніпропетровськ - 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському державному аграрному університеті
Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

Мельник Леонід Юхимович,

Дніпропетровський державний аграрний університет,
завідувач кафедри економічної теорії та економіки
сільського господарства.

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор

Тарасевич Віктор Миколайович,

Національна металургійна академія України (м. Дніпропетровськ),
завідувач кафедри політичної економії;

кандидат економічних наук

Новікова Людмила Флорівна,

Академія митної служби України (м. Дніпропетровськ),
доцент кафедри фінансів.

Провідна установа – Донецький національний університет Міністерства освіти і науки,
кафедра економічної теорії, м. Донецьк.

Захист відбудеться “ 19 ” грудня 2002 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.804.01 Дніпропетровського державного аграрного університету за адресою: 49600, м. Дніпропетровськ, вул. Ворошилова, 25, ауд. 342. З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного аграрного університету за адресою: 49600, м. Дніпропетровськ, вул. Ворошилова, 25.

Автореферат розісланий “ 18 ” грудня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
Миронова Р. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринкове реформування економіки України вимагає кардинальних змін в системі відносин власності. Це зумовлено тим, що ринкова і адміністративно–командна системи господарювання не тільки значно відрізняються між собою, а відносно структури економіки за формами власності є практично альтернативними. У зв'язку з цим у перехідній економіці відбувається складний і суперечливий процес, з одного боку, руйнації існуючих відносин суспільної власності, а з іншого – становлення недержавних форм власності і господарювання та формування нової системи відносин власності, в основі якої знаходиться приватна власність на економічні ресурси і вироблену продукцію.

Проблеми розвитку відносин власності завжди були актуальними і знаходились у центрі уваги видатних теоретиків і практиків. В цьому плані світова економічна думка має вже велике теоретичне надбання. Процес дослідження базується на роботах класиків суспільно-економічних наук: Г. Гегеля, Дж. Локка, Д. Юма, К. Маркса, Ф. Енгельса, Дж. Мілля, А. Маршалла і М.І. Туган-Барановського.

У вітчизняній економічній літературі напрямок аналізу відносин власності до недавнього часу був пов'язаний тільки із суспільною власністю на засоби виробництва і знаходився під впливом марксистської ідеології. Перехід до ринкової економіки викликав необхідність перегляду існуючої точки зору і активізував наукові дослідження в цьому напрямі. Значний внесок у розробку теоретико–методологічної основи трансформування відносин власності у перехідний період зробили такі відомі вітчизняні вчені: А.С. Гальчинський, О.П. Гош, Г.В. Задорожний, В. П. Корнієнко, І. В. Лазня, Л.Ю. Мельник, С.В. Мочерний, В.О. Рибалкін.

Практичні аспекти проведення реформування відносин власності в перехідній економіці і створення системи форм і видів власності, властивої для ринкового господарювання розглянуті в працях визначних українських і зарубіжних вчених: Л.

Бальцеревича, А.М. Бондаря, С.А. Давимуки, Я. Корнаї, В.С. Ларцева, Д.С. Львова, А. Радигіна, А. Рапачинського, Р. Фрідмана. Проблемам становлення нових відносин власності в аграрній сфері присвячені праці П.І. Гайдучького, І. Г.Кириленка, П.М. Макаренка, П.Т. Саблука, О.М. Онищенко і В. В.Юрчишина.

Вивчення і узагальнення зарубіжного досвіду, а також аналіз процесів реформування відносин власності в економіці України, дозволили встановити, що у вітчизняній економічній науці ще недостатньо опрацьована теорія власності як комплексна концепція, практично відсутній системний підхід до проблеми реформування відносин власності і визначення кінцевої мети цього процесу, недооцінюється важливість створення міцної правової бази для появи ефективного власника, майже немає наукових розробок з питань раціонального співвідношення і взаємодії різних форм та видів власності і господарювання; дуже мало уваги приділяється створенню умов і механізмів ефективного функціонування всіх форм і видів власності в економіці. Теоретичне і практичне дослідження вищенаведених проблем обумовлюють актуальність обраної теми, її наукову і практичну цінність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведені у межах держбюджетної наукової тематики економічного факультету Дніпропетровського державного університету і скоординовані із темою науково-дослідної роботи кафедри політичної економії Національної металургійної академії України “Проблеми теорії та практики перехідної економіки України” (номер державної реєстрації 0100U000751).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення теоретичних засад змісту і форм розвитку відносин власності та обґрунтування напрямків подальшого процесу їх раціональної трансформації в економіці України.

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішувались наступні наукові завдання:

- з'ясування змісту власності та її різних аспектів існування;
- розкриття внутрішньої структури і механізму економічної реалізації власності;
- обґрунтування контурів, раціональної для України, перспективної структури економіки за формами власності;
- здійснення оцінки етапів проведення приватизації в Україні та їх соціально-економічних результатів;
- аналіз динаміки структури власності на приватизованих підприємствах та ефективності їх діяльності в умовах перехідної економіки;
- виявлення особливостей реформування відносин власності в сільському господарстві;
- розробка рекомендацій щодо подолання негативних тенденцій в процесі реформування відносин власності.

Предмет, об'єкт та методологія дослідження. *Предметом дослідження* є власність як сукупність економічних і юридичних відносин, а також її зміст, механізм реалізації та напрямки реформування.

Об'єктом дослідження є процес трансформації відносин власності на підприємствах і в цілому в економіці України.

Методи дослідження. У роботі використовувалися такі методи дослідження: абстрактно-теоретичний (теоретичні узагальнення і формулювання висновків), сходження від конкретного до абстрактного (теоретичний аналіз різних елементів і аспектів відносин власності), сходження від одиничного до системного (формулювання комплексної концепції власності і визначення трансформаційного характеру перетворення відносин власності в умовах перехідної економіки), класифікацій

(визначення раціональної структури економіки за формами власності і етапів здійснення приватизації), статистико-економічний (аналіз сучасного процесу реформування відносин власності в Україні).

Теоретичною і методологічною основою досліджень стали основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і деяких зарубіжних вчених з проблем теорії і практики реформування відносин власності, законодавчі та нормативні акти, аналітичні і статистичні матеріали Державного комітету статистики і Фонду державного майна України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження процесу реформування відносин власності і розвитку підприємств недержавного сектора в економіці України дозволили отримати наступні результати, які мають елементи новизни:

- вперше у вітчизняній економічній науці проведено аналіз відносин власності окремо на макро- і мікрорівні, а також здійснено розмежування об'єктивної і суб'єктивної сторін змісту відносин власності. Встановлено, що з точки зору практики ринкового господарювання більш доцільним є дослідження власності на мікроекономічному рівні;
- поглиблено наукові і методичні положення відносно взаємозв'язку між економічним і юридичним змістом власності. Визначено, що в економічній теорії права власності мають основоположне значення для формування стимулів і мотивів поведінки економічних суб'єктів у господарській діяльності;
- дістала подальший розвиток теорія економічної реалізації власності, виходячи із стадій її формування у процесі відтворення. При цьому привласнення виступає як остання стадія реалізації власності і одночасно є передумовою початку нового циклу відтворення відносин власності. Обґрунтовано положення, згідно якого невірно ототожнювати процес привласнення з процесом економічної реалізації власності;
- удосконалено методологічні підходи до виявлення критеріїв і ознак існуючих типів, форм і видів власності та визначені контури раціональної для України структури економіки за формами власності. Встановлено, що основою господарської практики перехідної економіки мають стати підприємства одноосібної власності та персоналізованих видів сумісної приватної власності;
- проведена авторська класифікація етапів процесу приватизації в Україні і дана оцінка їх соціально-економічних результатів. Визначено, що масова приватизація в Україні, в цілому, не досягла тих цілей, які перед нею ставилися, а саме: механізм проведення не відзначався швидкістю і простотою, рівномірною і справедливою розподілу державного майна серед громадян країни не відбулося, ринок капіталу та ефективно діюча інфраструктура не створені;
- знайшло подальший розвиток обґрунтування необхідності здійснення переходу від політики проведення приватизації до політики системної трансформації відносин власності, що передбачає комплексне реформування кожного елемента та всіх аспектів власності, а також формування правових та соціально-економічних умов її ефективної економічної реалізації.

Практичне значення отриманих результатів. Основні теоретичні положення і висновки доповнюють теорію розвитку відносин власності та приватизаційного процесу у перехідній економіці і можуть бути використані для подальшого дослідження трансформації відносин власності.

Практичні рекомендації щодо реформування відносин власності і становлення ефективно діючого недержавного сектора знайшли схвалення і використовувалися при проведенні приватизації регіональним відділенням фонду Держмайна України по Дніпропетровській області довідка (№ 790/12 від 08.11.2002 р.). Теоретичні положення і висновки дисертаційної роботи запроваджені у навчальному процесі

Дніпропетровського державного аграрного університету при викладанні курсів: “Політична економія (Економічна теорія)”, “Мікроекономіка”, “Макроекономіка”(довідка № 15-08-37 від 07.11.2002 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота повністю є результатом самостійного наукового дослідження. Одноосібно опубліковані наукові праці містять положення, висновки і пропозиції, які сформульовані особисто здобувачем наукового ступеня.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи доповідались і обговорювались на першій міжнародній конференції “Наука і освіта ' 98” (м. Дніпропетровськ, 1998 р.); на міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації” (м. Дніпропетровськ, 1999 р.); на міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні проблеми економіки агропромислового комплексу: соціально-економічні та правові аспекти” (м. Запоріжжя, 2000 р.); на наукових конференціях професорсько-викладацького складу економічного факультету Дніпропетровського державного аграрного університету (1999 - 2002 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображені у 12 публікаціях загальним обсягом 2,3 обл. вид. аркушів, у тому числі у 3 статтях в наукових журналах і у 6 статтях в збірниках наукових праць. Із них 3 публікації у фахових виданнях.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатків. Вона викладена на 172 сторінках, містить 10 таблиць, 12 рисунків і 12 додатків. Список використаних джерел складається з 176 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Власність: зміст та основні форми економічної реалізації” здійснюється комплексне дослідження власності як однієї найважливішої соціально-економічної категорії. Докладно аналізуються її основні елементи і аспекти існування. Розглядаються різні підходи до класифікації типів, форм та видів власності і на основі цього формулюється раціональна для України модель структури економіки за формами власності.

У вітчизняній суспільно-економічній літературі розуміння суті власності мало, з одного боку, розпливчатий і неконкретний характер, а з іншого - сильно виражений класовий підхід, котрий не припускав мирного співіснування різних верств населення за ознакою володіння майном і не націлював їх на плідну співпрацю заради підвищення ефективності суспільного виробництва. В основі існуючої традиції знаходиться марксистський метод дослідження історичних форм відносин власності. Сутність цього методу полягає в аналізі усєї сукупності економічних і суспільних відносин історично визначеного способу виробництва.

Розгляд власності у вигляді системи виробничих відносин між людьми в суспільстві - це макроекономічний підхід при дослідженні даної проблеми. Однак він не дозволяє виявити сутність самої категорії “власність”. Ми вважаємо, що з точки зору господарської практики в ринковій системі більш доцільним є дослідження власності на мікроекономічному рівні.

На рівні мікроекономіки категорія “власність” перш за все характеризує належність

певних благ конкретним людям, в результаті чого виникає відповідне відношення людини до речей як до своїх власних. Суб'єктивне вольове відношення власності проявляється у свідомих цілеспрямованих рішеннях і діях людини, що характеризують її поведінку у суспільно-економічній життєдіяльності. В той же час суб'єктивні вольові відносини належності чого-небудь окремим людям в суспільстві повинні бути ними взаємно визнані. Це об'єктивна основа існування власності. Звідси, з точки зору мікроекономічного аналізу, власність – це особливе відношення суб'єкта до об'єктів, що йому належать, опосередковане відносинами між людьми з приводу їх привласнення-відчуження.

Правові норми закріплюють існуючі відносини власності та регулюють міру і форму розподілу праці та її продуктів між членами суспільства. У зв'язку з цим правова форма економічних відносин власності є об'єктивно необхідною в ринковій економіці. Отже, власність є таким елементом економічної системи, який має властивості двоякого характеру: це економічна і одночасно юридична категорія. Інакше кажучи, у категорії “власність” з'єднуються як економічні, так і правові аспекти, котрі між собою тісно взаємопов'язані і доповнюють один одного.

В економічній теорії права власності мають основоположне значення для формування стимулів і мотивів поведінки економічних суб'єктів у господарській діяльності. Стан права власності в державі визначає сутність, структуру і механізм реалізації власності, а також обумовлює ефективність цього процесу. При цьому слід відзначити, що в Україні в процесі роздержавлення і приватизації державного майна приділялась незначна увага розробці і впровадженню в практику господарювання правового інституту функціонування приватної власності і приватних форм підприємництва. В результаті весь процес кардинального реформування економічної системи забезпечувався надзвичайно недосконалою правовою базою і, відповідно, супроводжувався низьким рівнем її виконання. Виходячи з цього, основним завданням держави на сучасному етапі реформування відносин власності є створення раціональної інституціонально-правової бази власності, яка б чітко регламентувала за допомогою юридичних законів, норм і правил, а також заходів державної політики, економічну поведінку суб'єктів в умовах, коли формується ринкова система господарювання. На наш погляд, слід розрізняти об'єктивні і суб'єктивно-вольові відносини власності як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях. На мікроекономічному рівні, юридичні права власності, що встановлені волею всього суспільства, виступають для окремого власника як об'єктивно-вольові відносини, котрі не залежать від його волі і свідомості. В той час як його індивідуальні дії в якості власника, в межах встановлених суспільством юридичних прав, являють собою суб'єктивно-вольові відносини, які можуть бути несхожими у різних власників. При макроекономічному аналізі відносин власності ситуація протилежна. Юридичні закони і норми, що приймаються суспільством або його представниками, виступають у вигляді суб'єктивно-вольових відносин. Вони в кожному суспільстві різні і з плином часу можуть бути змінені у зв'язку із зміною об'єктивних умов існування економіки і суспільства. Тоді як останні, в свою чергу, не залежать від волі та свідомості окремих осіб або груп людей і формуються у відповідності з рівнем та характером розвитку продуктивних сил суспільства в цілому. Це об'єктивні економічні відносини власності.

Аналіз власності як належності розкриває її зміст лише в статичності. В даному випадку власність являє собою результат процесу привласнення і характеризує стан привласненості речей. Власність в динаміці – це процес її економічної реалізації, на протязі якого між людьми виникають відносини власності з приводу володіння, користування і розпорядження об'єктами, що знаходяться у будь-чій власності, а також

з приводу привласнення корисного ефекту від її користування і розпорядження. Тут привласнення виступає як остання стадія процесу реалізації власності і одночасно є передумовою початку нового циклу відтворення відносин власності. Тому, на наш погляд, неправомірно ототожнювати процес привласнення з процесом економічної реалізації власності. Останній охоплює все суспільне виробництво, пронизує тим самим відносини виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та послуг. У своїй сукупності все це характеризує зміст власності в обігу, в процесі її функціонування.

Відносини власності знаходять свій прояв у різних формах існування. В дисертаційній роботі вони класифікуються за наступними критеріями: у відповідності з рівнем розвитку продуктивних сил, за режимом функціонування та економічною спрямованістю, за об'єктами власності, за суб'єктами власності та способами їх об'єднання. При цьому слід відмітити, що найбільш дискусійною у вітчизняній науковій літературі є класифікація форм і видів власності за режимом функціонування і за суб'єктами.

За режимом функціонування власності та її економічною спрямованістю, на наш погляд, необхідно розрізнити дві основні форми власності: приватну і державну. З цим критерієм пов'язане і ділення економіки на два великих відповідних сектори. До приватної форми власності відноситься все те, що не знаходиться у державній власності. В цьому секторі суб'єктом власності може бути будь-яка фізична або юридична недержавна особа. Її функціонування в основному спрямоване на отримання власником доходу, а рушійною силою є приватний інтерес. Державна власність - це спільна власність всіх громадян, від імені яких нею розпоряджається той або інший повноважний державний інститут. Функціонування державної власності, як правило, спрямоване на задоволення потреб всього суспільства.

Здійснивши в дисертаційній роботі аналіз різних точок зору відносно визначення в сучасній економіці форм та видів власності, ми пропонуємо наступну класифікацію видів приватної власності: індивідуальна (одноосібна), сімейна, сумісна (об'єднана), колективна і власність різних громадських організацій та об'єднань. Всі вказані види власності зовнішньо виступають як приватна власність, в той час як їх внутрішня структура є різною. Зокрема, можна виділити два, відмінних один від одного, види сумісної (об'єднаної) приватної власності: сумісна часткова і сумісна спільна. Об'єднана часткова власність, в свою чергу, може виступати у вигляді пайової та акціонерної власності, котрі можуть бути віднесені або до сумісної приватної власності, або до колективної. Остання, на нашу думку, є окремий випадок сумісної приватної власності. Її особливою ознакою є те, що суб'єктом такої власності виступає трудовий колектив.

В процесі дослідження виявлено, що у господарській практиці країн з ринковою економікою найбільшого розповсюдження отримала одноосібна власність і персоніфіковані види сумісної приватної власності. Для великих підприємств найбільш прийнятною є акціонерна власність, яка може доповнюватися різноманітними формами участі працівників в управлінні і прибутках компанії.

Всі варіанти класифікації форм і видів власності за суб'єктами, що пропонуються різними вченими, на наш погляд, можна об'єднати і умовно показати у вигляді двох ідеологічно протилежних концепцій: марксистської і ринкової (рис.1).

Рис.1.Співвідношення класифікацій форм та видів власності в марксистській і в ринковій концепціях

Марксистська концепція виходить із переваги суспільних (громадських) і колективних інтересів над особистими інтересами окремих людей. У відповідності із такою настановою, в даній концепції різним видам суспільної власності відводиться визначальна роль. В ринковій концепції, навпаки, особистим інтересам соціально означеної людини надається вирішальне значення, тоді як задоволення колективних і громадських (суспільних) інтересів досягається шляхом добровільного та взаємовигідного об'єднання інтересів і зусиль окремих людей. Це означає, що при переході до ринкової системи господарювання відбувається кардинальна зміна місця та ролі окремих людей і підприємств у відносинах власності і в процесах суспільного відтворення в цілому.

У другому розділі “Напрямки та тенденції трансформації відносин власності в Україні” досліджується процес реформування відносин власності в економіці України як наслідок проведення приватизації, визначаються його етапи, особливості здійснення в різних сферах діяльності і дається оцінка соціально-економічним результатам. Дослідження показали, що при переході від адміністративно-командної до ринкової системи господарювання основним способом реформування відносин власності є приватизація державного майна і кардинальне розширення сфери функціонування приватної форми власності. Процес приватизації в Україні, на нашу думку, можна умовно поділити на три етапи: колективно-орендної приватизації (1992-1994 рр.), масової (сертифікаційної) приватизації (1995-1999 рр.) та індивідуальної грошово-інвестиційної приватизації (з початку 2000 р. - по теперішній час). Серед характерних особливостей першого етапу приватизації можна виділити наступні: використання в основному неконкурентних способів приватизації, а саме оренди з викупом та викупу підприємств трудовими колективами; масове поширення оренди державних підприємств їх трудовими колективами як форми господарювання; здійснення викупу підприємств за символічною ціною; надання трудовим колективам при здійсненні приватизації своїх підприємств значних пільг; блокування процесу роздержавлення місцевими органами влади. Внаслідок вказаних причин, більш ніж 80% приватизованих підприємств були передані у власність або викуплені трудовими колективами цих підприємств. Однак, колективна форма власності на приватизованих підприємствах не забезпечила підвищення ефективності виробництва, а тільки створила труднощі на шляху здійснення процесу подальшої трансформації відносин власності. У зв'язку з цим, на наш погляд, етап колективно-орендної приватизації не був обов'язковим в Україні.

На другому етапі, приватизація державних підприємств здійснювалась переважно за

приватизаційні сертифікати і була спрямована на залучення широких верств населення до придбання державного майна. Внаслідок зволікання в процесі формування необхідної законодавчо-нормативної бази та створення інфраструктури приватизації, а також, по суті, відмови держави від активної ролі в цьому процесі, програми безплатної приватизації 1992-1994 рр. були практично повністю провалені. Дійсно масового характеру безплатна приватизація в Україні набула тільки у 1995 році, коли приватизаційних сертифікатів було отримано в 2,5 рази більше, ніж за всі попередні роки.

За роки проведення масової приватизації змінило форму власності 66 707 об'єктів, у тому числі 18 111 об'єктів змінили державну власність і 48 596 – комунальну. Найвищий показник було досягнуто в 1996 р., коли форму власності змінило 20 046 підприємств. Далі з кожним наступним роком темпи роздержавлення знижуються. На 01.01.2001 р. в недержавній власності знаходилось 46,3% вартості основних фондів всіх підприємств України. Серед них, у приватній власності, згідно офіційній статистиці, лише 4,0%. При цьому спостерігається тенденція постійного збільшення частки приватної та колективної власності в економіці. Зменшення державної власності відбувається також за рахунок передачі її об'єктів на баланс місцевих органів влади, тобто у комунальну власність.

В промисловості України переломний момент у зміні структури підприємств за формами власності настав у 1995 р. З цього періоду частка недержавних підприємств в промисловості перевищує частку державного сектору. До того ж з кожним наступним роком кількість недержавних промислових підприємств збільшується і на початок 2002 р. їх частка складає біля 85% з усіх підприємств у цій галузі. З них лише 3,6% підприємств приватної форми власності, інші – колективні (табл.1).

Таблиця 1

Кількість підприємств і обсяг промислової продукції за формами власності, %

Форми власності	Кількість підприємств		2001		+, - до 1992		Обсяг продукції			
	2001	+, - до 1992	1992	1995	2001	+	-	1992	1995	2001
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
за формами власності:										
державна	70,2	41,6	15,2	-55,0	81,8	51,4	20,5	-61,3		
колективна (власність господарських товариств, кооперативів, тощо)	80,3	+50,5	18,2	48,6	77,1	+58,9	29,8	58,2		
приватна	-	0,01	3,6	+3,6	-	0,0	1,5	+1,5		
Власність міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав	-	0,2	0,9	+0,9	-	0,2	0,9			

Аналізуючи внесок недержавних підприємств у промислове виробництво України, слід відмітити, що вони забезпечують випуск більш ніж 75% промислової продукції. До того ж, більше половини обсягу промислового виробництва підприємств колективної форми власності припадає на акціонерні товариства. На жаль, державна офіційна статистика не дозволяє виявити, якої форми власності підприємства є найбільш ефективними. Термін “колективна форма власності” доволі об'ємний за змістом і включає до свого складу велике різноманіття об'єднань власності фізичних та юридичних осіб, які мають свої специфічні особливості. Тому, ми вважаємо, що для економічного аналізу необхідна більш широка і чітка класифікація та конкретизація форм власності підприємств і об'єднань недержавного сектора економіки. Ефективність проведення приватизації, як правило, пов'язують зі способами її

здійснення. Відносно цього аспекту роздержавлення власності в Україні, можна стверджувати, що тенденція переважаючого використання неконкурентних способів, що сформувалася ще на першому етапі, в цілому збереглася і на протязі всього періоду масової приватизації. Так, на неконкурентні способи приватизації (викуп товариством покупців і викуп державного майна, зданого в оренду з викупом) в цілому за період 1992-1999 рр. припадає 61,8%, тоді як частка конкурентних способів (конкурс, аукціон, продаж акцій відкритих акціонерних товариств) складає всього 37,6%. В той же час слід відмітити, що в останні роки масової приватизації все ж таки спостерігалось незначне збільшення частки підприємств, котрі приватизувалися через аукціон: 1998 р. – 26,4%, 1999 р. - 28,6% .

Слід визнати, що масова приватизація – це необхідний етап при переході суспільства від адміністративно-командної до ринкової системи господарювання. Однак, в Україні не було досягнуто тих цілей, які перед нею ставились. Механізм здійснення безплатної приватизації був дуже складним і неврегульованим, що призвело до тривалих строків її проведення (більш ніж 7 років) і спричинило, по суті, повне знецінення приватизаційного сертифікату. Рівномірного і справедливого розподілу державного майна серед громадян України не було здійснено. Так, в перебігу безплатної приватизації 80% населення отримало лише 25% приватизованого майна. Ринок капіталу та ефективно діюча інфраструктура не були створені. В кінцевому підсумку, результатом сертифікатної приватизації стало значне розпорошення власності серед великої кількості дрібних акціонерів, що не сприяло появі ефективного власника і залученню інвестицій на приватизовані підприємства. Таким чином, можна стверджувати, що в Україні була здійснена формальна приватизація державних підприємств, яка майже не торкнулася глибинних основ відносин власності.

Етап індивідуальної грошово-інвестиційної приватизації, який почався у 2000 році, повинен забезпечити формування ефективно діючого приватного сектора в економіці України і паралельно надходження значних грошових коштів до державного бюджету. Для досягнення цієї мети приватизація державних підприємств повинна здійснюватися з урахуванням їх індивідуальних особливостей і виключно за грошові кошти. На протязі 2000-2001 рр. була здійснена грошова приватизація декількох великих промислових об'єктів, що, з одного боку, забезпечило доволі великі надходження до державного бюджету, а з іншого – сприяло появі на цих підприємствах реальних власників. Однак невідпрацьованість процедур підготовки і продажу великих державних підприємств та неврегульоване втручання в даний процес органів виконавчої і законодавчої влади не забезпечило виконання принципу максимальної інформаційної відкритості і прозорості процесу грошової приватизації. Також слід відмітити, нерациональне, на наш погляд, використання грошових коштів, отриманих від продажу державних підприємств.

Проведення як сертифікаційної, так і грошової приватизації являє собою, в основному, технічний аспект реформування відносин власності. Її безпосередньою метою є перерозподіл об'єктів власності між державою і недержавними власниками. В даному випадку не враховується кінцева мета реформування і системний характер перетворення структури власності в умовах переходу від адміністративно-командної до ринкової системи господарювання. Ми вважаємо, що здійснення системної трансформації відносин власності в перехідній економіці окрім проведення приватизації передбачає формування макро- та мікроекономічного середовища існування різних форм власності і забезпечення умов для ефективно економічної реалізації нових відносин власності. В основі такого підходу знаходиться комплексне розуміння категорії власності в усієї різноманітності її елементів і аспектів. Тоді, кінцевою метою даного процесу є не

проста заміна одного власника на іншого, а формування більш ефективної за структурою власності господарської системи, у порівнянні з існуючою раніш адміністративно-командною, як в економічному так і в соціальному аспектах. Проведення малої приватизації не потребує високорозвиненої ринкової інфраструктури, що обслуговує ринок цінних паперів. Це визначає її першочерговість та швидкість. Однак в Україні, на відміну від країн Східної Європи, мала приватизація не набула бурхливого розвитку, а розтягнулася на тривалий час. Так, за перші два роки її проведення (1992–1993) було приватизовано лише 2 707 об'єктів. Про реальний початок малої приватизації в Україні можна говорити тільки з 1994 р., коли за один рік малих державних підприємств було приватизовано в два рази більше порівняно з двома попередніми роками. Високі темпи росту обсягів малої приватизації спостерігалися в 1995–1996 рр., після чого вони почали знижуватися.

Ще гірші результати приватизації в Україні об'єктів незавершеного будівництва. За період з 1992 по 1997 рр. було приватизовано всього лише 862 таких об'єкта із 60 тисяч існуючих, що складає 1,5%. При цьому завдання за роками, як правило, не виконувались. Основними причинами їх невиконання стали непривабливість запропонованих до продажу об'єктів, висока початкова ціна, відсутність вигідних умов для покупців. Тільки починаючи з 1998 року цьому напрямку приватизації почало приділятися більше уваги.

Приватизація об'єктів групи А і групи Д має велике значення для розвитку малого бізнесу і формування ринкових структур. В цьому плані ефективність малої приватизації безпосередньо впливає на динаміку розвитку малого бізнесу в перехідній економіці. Однак, порівняння темпів здійснення малої приватизації і розвитку малого бізнесу в Україні дозволяє стверджувати, що між ними не існувало стійкого взаємозв'язку. Так із діючих в 2001 році 233 607 малих підприємств тільки біля 30 % були створені в процесі приватизації державних підприємств. Це говорить про низьку ефективність малої приватизації. Враховуючи, що малий бізнес в Україні, порівняно з іншими країнами, знаходиться на доволі низькому рівні розвитку, то на даному напрямку реформування економіки є ще значні резерви.

В результаті приватизації середні та великі державні підприємства стали акціонерними товариствами. На більшості з них працівники і керівництво володіють значною часткою статутного фонду. Частка держави в капіталі приватизованих підприємств, як правило, вже не є переважаючою. Це означає, що на більшості акціонерних товариств, створених в процесі приватизації, домінує недержавна форма власності. При цьому слід відзначити, що в Україні сформувалась інсайдерська модель структури власності акціонерних товариств, яка, на наш погляд, не сприяє ефективному управлінню підприємствами. Реально, більшість підприємств, що пройшли через масову приватизацію, опинилась під повним контролем директорату, тоді як права дрібних власників акцій повсюдно порушуються.

Перехід в процесі приватизації багатьох підприємств, по суті, у власність трудових колективів майже не сприяв підвищенню ініціативності та активності працівників в діяльності своїх підприємств. За рівнем їх поінформованості про діяльність підприємства, участі в процесі прийняття рішень та докладання додаткових трудових зусиль у повсякденну діяльність такі підприємства майже не відрізняються від державних. Отже, перетворення працівників приватизованих підприємств в реальних, а тим більше ефективних власників, корпоративного майна не відбулося.

Переваги роздержавлення власності та відродження приватної ініціативи відчутніше всього проявляються на тих приватизованих підприємствах, де частка держави менша. В галузях, де частка держави в капіталі підприємств незначна, більше прибуткових і

менше збиткових підприємств, менша прострочена дебіторська та кредиторська заборгованість у розрахунку на 1 грн. реалізованої продукції, активніше залучаються інвестиції, у тому числі і закордонні та інше. Позитивний вплив на ефективність роботи приватизованих підприємств справляє процес концентрації власності у великих інвесторів, які зацікавлені в довгостроковому розвитку підприємства. Все це говорить про існуючий значний потенціал недержавного сектора і вказує на недостатнє його використання в економіці України.

Аналіз структури власності та ефективності діяльності приватизованих промислових підприємств дозволяє стверджувати, що приватизація, яка пройшла, привела лише до формального перерозподілу власності між державним і недержавним секторами економіки і не спричинила глибинних зрушень у відносинах власності. В цьому плані великого значення набуває післяприватизаційний період, на протязі якого повинно бути створено ефективно діючий господарський механізм і конкурентний порядок, властиві сучасній ринковій економіці, що забезпечить найбільш повну реалізацію економічного змісту приватної форми власності.

Трансформація відносин власності в сільському господарстві стосується не тільки майнових, але і земельних відносин власності. Причому реформування земельних відносин у цій галузі має визначальне значення. За час здійснення земельної реформи відбулося роздержавлення землі та безплатна її передача у власність колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), котра згодом була розподілена між працівниками і пенсіонерами села на земельні частки (паї) без виділення їх в натурі. Однак цей процес не приніс очікуваного посилення мотивації до праці та підприємництва. Селяни, які формально отримали свою земельну частку у колективній власності сільськогосподарських підприємств фактично залишилися відчуженими від землі, результатів господарювання і управління господарствами. Це дозволяє стверджувати, що в результаті паювання не сталося відродження приватного власника і господаря на землі. Також слід відмітити, що процес реформування відносин власності в аграрному виробництві був дуже заформалізований, завдяки чому він розтягнувся на тривалий час.

Зрушення в проведенні аграрної реформи пов'язані з виходом в грудні 1999 р. Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки", згідно з яким всім членам КСП надається право вільного виходу з цих підприємств із своїми земельними частками і майновими паями та створення на їх основі інших форм господарювання, заснованих на приватній власності. Це дозволило суттєво активізувати земельну реформу. З початку 2000 року реформовано 11,2 тис. сільськогосподарських підприємств. Станом на 1 січня 2002 року на їх базі створено 15,1 тис. агроформувань ринкового типу, серед яких найбільшого розповсюдження дістали товариства з обмеженою відповідальністю (50%), приватні підприємства (23%) та сільськогосподарські кооперативи (15%). В той час як частка селянських (фермерських) господарств в структурі сільськогосподарських підприємств складає всього 9,6%. Прийнятий у жовтні 2001 р. Земельний кодекс юридично закріплює основні засади існування нової системи відносин власності на землю в Україні.

Паювання землі та оформлення права приватної власності на земельний пай дало потужний поштовх розвитку орендних відносин в сільському господарстві. Це дозволило без надмірного дроблення земельного масиву перейти до нових організаційно-правових форм підприємництва, заснованих на приватній формі власності. Одночасно слід відмітити, що рівень розвитку орендних відносин в сільському господарстві України ще доволі низький. Це обумовлено: по-перше, дуже

низькою віддачею від землі, а по-друге, слабкою урегульованістю питань взаємовідносин між орендарями і орендодавцями. Тому подальше поглиблення ринкових перетворень на селі потребує формування цивілізованого ринку використання землі, а з часом і повноцінного ринку купівлі-продажу землі. Однак ці процеси повинні відбуватися поступово, виважено і знаходитися під постійним контролем з боку держави.

Дослідження показали, що результати реформи відносин власності в аграрній сфері мають суперечливий характер. З одного боку, відбулися революційні зміни як у майнових, так і в земельних відносинах. Але з іншого боку, надання майна і землі у приватну власність селян поки що не створило стимулів до примноження отриманого багатства. Так, за час проведення аграрної реформи в Україні валове виробництво сільськогосподарської продукції скоротилося майже вдвічі. А позитивні зрушення, які намітилися в останні роки, пов'язані в основному із збільшенням обсягів виробництва в особистих підсобних господарствах, тоді як великотоварне виробництво забезпечує лише біля 40 % валового продукту. Вказану тенденцію, на наш погляд, не можна вважати перспективною. Тому, основною метою аграрної реформи на сучасному етапі повинно стати удосконалення майнових і земельних відносин і на цій основі створення умов для розвитку високоефективного агропромислового виробництва.

ВИСНОВКИ

1. Власність являє собою складне сплетіння економічних та правових відносин. Їх можна досліджувати як на макро-, так і на мікрорівні, з суб'єктивної та об'єктивної точок зору, в статиці і в динаміці. Виходячи з цього, власність – це комплексна економічно-правова категорія, яка передбачає наявність наступних елементів: речовий зміст власності, суб'єкти власності, система правових відносин власності, економічна реалізація існуючих прав і форм власності. Крім вказаних елементів в категорії власності виділяють її соціальний, політичний, психологічний, моральний, ідеологічний та інші аспекти.
2. Визначення власності у вигляді системи об'єктивно існуючих виробничих відносин між людьми з приводу привласнення матеріальних благ – це макроекономічний підхід при її дослідженні. З точки зору господарської практики ринкової економіки більш доцільним є аналіз власності на мікроекономічному рівні. В даному випадку, власність – це особливе відношення суб'єкта до об'єктів, що йому належать, опосередковане відносинами між людьми з приводу їх привласнення-відчуження. Звідси, характерною ознакою власності є належність певних об'єктів конкретним суб'єктам.
3. В статиці власність характеризує відносини привласненості, належності матеріальних благ певним особам. Власність в динаміці – це процес її економічної реалізації, в ході якого між людьми виникають відносини власності з приводу володіння, використання і розпорядження об'єктами, що знаходяться у чий-небудь належності, а також з приводу привласнення корисного ефекту від вказаного використання та розпорядження. Процес економічної реалізації власності охоплює все суспільне виробництво, пронизуючи тим самим відносини виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ та послуг.
4. В Україні в процесі роздержавлення і приватизація державного майна приділялась незначна увага розробці та впровадженню в практику господарювання правового інституту функціонування приватної власності і приватних форм підприємництва. Як наслідок весь процес кардинального реформування економічної системи був

забезпечений надзвичайно недосконалою за рівнем правовою базою і, відповідно, супроводжувався низьким рівнем її дотримання. Виходячи з цього основним завданням держави на сучасному етапі реформування відносин власності є створення раціональної інституціонально-правової бази власності, яка за допомогою юридичних законів, норм і правил, а також заходів державної політики буде регламентувати економічну поведінку суб'єктів ринкової системи господарювання, що формується.

5. Відносини власності знаходять свій прояв в різноманітних формах існування власності. Для їх класифікації можуть застосовуватися наступні критерії: рівень розвитку продуктивних сил, режим функціонування і економічна спрямованість, об'єкти власності, суб'єкти власності та спосіб їх об'єднання. Найбільші розбіжності серед вчених існують з приводу класифікації форм та видів власності за режимом функціонування, а також за суб'єктами та за способами їх об'єднання. На наш погляд, за режимом функціонування слід розрізняти дві форми власності: приватну та державну. В свою чергу, приватна форма власності може мати свої різновиди залежно від суб'єктів та способів їх об'єднання, а саме: індивідуальна (одноосібна), сімейна, сумісна (об'єднана), колективна і власність різних громадських організацій і об'єднань. При цьому, колективну власність не слід вважати самостійною формою власності, а це лише один із видів сумісної (об'єднаної) приватної форми власності, коли в якості суб'єкта власності виступає трудовий колектив.

6. При переході до ринкової системи господарювання відбувається кардинальна зміна місця та ролі окремих людей і підприємств у відносинах власності і в процесах суспільного відтворення в цілому. Ринкова ідеологія виходить з того, що особистим інтересам соціально визначеної людини надається вирішальне значення, тоді як задоволення колективних та суспільних інтересів досягається шляхом об'єднання інтересів і зусиль окремих людей. У відповідності з цією позицією індивідуальна приватна власність є основою, на котрій будується вся система сучасних відносин власності.

7. Для України в майбутньому раціональною моделлю економіки має стати двосекторна її структура за формами власності, а саме: приватний і державний сектори. При цьому в господарській практиці найбільшого розповсюдження повинні набути одноосібна власність та персоніфіковані види сумісної (об'єднаної) приватної власності. Для великих підприємств найбільш прийнятною є акціонерна власність, яка може доповнюватися різноманітними формами участі працівників в управлінні та прибутках компанії.

8. Процес реформування відносин власності в Україні можна умовно поділити на три етапи: колективно-орендної приватизації (1992-1994 рр.), масової (сертифікатної) приватизації (1995-1999 рр.) та індивідуальної грошово-інвестиційної приватизації (з початку 2000 р. – по теперішній час). Кожний з наведених етапів має свої характерні ознаки. Перший і другий етапи приватизації, які вже пройшли не можна однозначно оцінити. З одного боку, вони вважалися соціально можливими і по їх закінченню був сформований переважаючий за розмірами сектор недержавних підприємств, а з іншого – в результаті їх проведення не були вирішені задекларовані державою соціальні завдання і не відбулося появи реального, більш ефективного ніж держава, власника.

9. В сільському господарстві велике значення при реформуванні відносин власності має ефективність проведення земельної реформи. За час її здійснення більш ніж 70% сільськогосподарських угідь було передано в приватну власність селян. На цій основі в аграрному секторі почали формуватися підприємницькі структури ринкового типу. Вказані процеси дали потужний поштовх розвитку орендних відносин в сільському господарстві. В той же час результативність революційних змін у відносинах власності в

аграрній сфері поки що низька. Більше половини сільськогосподарської продукції зараз виробляється в особистих підсобних господарствах населення, тоді як сільськогосподарські підприємства забезпечують лише 35% від усього її обсягу. Це вказує на необхідність подальшого поглиблення аграрної реформи, що має передбачати формування з боку держави цивілізованих умов для розвитку орендних відносин і створення повноцінного ринку землі.

10. Перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки в Україні вимагає системного реформування відносин власності, що передбачає комплексну трансформацію кожного елемента та всіх аспектів власності. Для цього недостатньо тільки проведення приватизації, але й необхідно активно здійснювати формування правових та соціально-економічних умов, котрі забезпечать становлення і ефективну економічну реалізацію принципово нових за змістом відносин власності. На сучасному етапі приватизації вирішення вказаних проблем в сфері трансформації відносин власності набуває першочергового значення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Васильев С.В. Методологические основы понятия “собственность” // Академічний огляд. – “Економіка та підприємництво”. – Дніпропетровськ. – 2000. - № 1. - С. 99-101.
2. Васильев С.В. Актуальні проблеми реформування відносин власності в сільському господарстві // Економіка: проблеми теорії та практики. – Збірник наукових праць. Випуск 47. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – С. 68-71.
3. Васильев С.В. Социально-экономические результаты проведения бесплатной приватизации предприятий в Украине // Академічний огляд. – “Економіка та підприємництво”. – Дніпропетровськ. – 2001. - № 1. – С. 84-87.
4. Васильев С.В. Приватизація в системі ринкового реформування економіки // Економічні та фінансові проблеми сільськогосподарського виробництва в перехідний період до ринку: Збірник наукових праць / Дніпропетровський державний аграрний університет. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 53.
5. Васильев С.В. Концепція безплатної приватизації та її реалізація в Україні // Економічні та фінансові проблеми сільськогосподарського виробництва в перехідний період до ринку: Збірник наукових праць / Дніпропетровський державний аграрний університет. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 54-55.
6. Васильев С.В. Посилення конкуренції як основа ринкового перетворення економіки // Вісник Дніпропетровського державного фінансово-економічного інституту “Економічні науки”. – 1999. - № 2. – С. 88-91.
7. Васильев С.В. Роль государства в процессе проведения приватизации // Проблемы трансформации экономики и формирования социально-экономической модели Украины. Материалы межвузовского научно-методического семинара / Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 30-34.
8. Васильев С.В. Проблемы и направления реформирования отношений собственности в АПК // Проблемы та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Зб.: Економічний вісник Національної гірничої академії України, т. 1. – Дніпропетровськ: РИК НГА України, 1999, - С. 107-109.
9. Васильев С.В. Проблемы оцінювання вартості підприємств при проведенні їх приватизації // Ринкові реформи в Україні. Тези доповідей III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції / Економіко-правничий інститут. – м. Чернівці, 1996. – С. 35.

10. Васильев С.В. Изменение отношений собственности как основа формирования новой системы мотиваций // Материали першої міжнародної конференції “Наука і освіта' 98”. – том 15. Економіка. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. – С. 652.
11. Васильев С.В. Формирование рыночной системы контроля за предприятиями // Материали першої міжнародної конференції “Наука і освіта' 98”. – том 15. Економіка. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. – С. 653.
12. Васильев С.В. Використання різних методологічних підходів при аналізі відносин власності // Економічні та соціальні аспекти реформування та постреформованого розвитку сільського господарства в Україні / Материали науково-практичної конференції викладачів та студентів економічного факультету за підсумками науково-дослідної роботи в 1999 р / Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний аграрний університет, 2000. – С. 7-10.

АНОТАЦІЯ

Васильев С.В. Трансформація відносин власності і формування раціональної структури економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія. – Дніпропетровський державний аграрний університет, Дніпропетровськ, 2002.

Дисертацію присвячено визначенню теоретичних засад змісту і форм розвитку відносин власності та обґрунтуванню напрямків подальшого процесу їх раціональної трансформації в Україні. Визначено основний зміст відносин власності окремо на макро- і мікрорівні, а також здійснено змістовне розмежування об'єктивної і суб'єктивної сторін у відносинах власності. Розкрита внутрішня структура і механізм економічної реалізації власності. Обґрунтовано положення про необхідність посилення взаємозв'язку між економічним і юридичним змістом власності в умовах переходу економіки до ринкової системи господарювання. Удосконалено методологічні підходи до виявлення критеріїв і ознак існуючих типів, форм і видів власності та визначені контури раціональної для України структури економіки за формами власності. Виявлено етапи проведення приватизації в Україні та здійснена оцінка їх соціально-економічних результатів. Проведено аналіз динаміки структури власності на приватизованих промислових підприємствах та ефективності їх діяльності в умовах перехідної економіки. Запропоновані практичні рекомендації щодо подолання негативних тенденцій в процесі реформування відносин власності та проведення політики їх системної трансформації.

Ключові слова: власність, привласнення, типи, форми і види власності, трансформація відносин власності, приватизація.

АННОТАЦИЯ

Васильев С.В. Трансформация отношений собственности и формирование рациональной структуры экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория. – Днепропетровский государственный аграрный университет, Днепропетровск, 2002.

Диссертация посвящена определению теоретических аспектов содержания и форм развития отношений собственности и обоснованию направлений дальнейшего процесса их рациональной трансформации в Украине. Определено основное содержание

отношений собственности отдельно на макро- и микроуровне, а также осуществлено содержательное разграничение объективной и субъективной сторон в отношениях собственности. На основании этого сформулировано понятие собственности как комплексной экономико-правовой категории, которая предполагает наличие следующих элементов: вещественное содержание собственности, субъекты собственности, система правовых отношений собственности, экономическая реализация существующих прав и форм собственности. Кроме указанных элементов, в категории собственности необходимо рассматривать социальный, политический, психологический, нравственный, идеологический и другие аспекты ее проявления.

Обосновано положение о необходимости усиления взаимосвязи между экономическим и юридическим содержанием собственности в условиях перехода экономики к рыночной системе хозяйствования. Это связано с тем, что в Украине в процессе разгосударствления и приватизации государственного имущества уделялось незначительное внимание разработке и внедрению в практику хозяйствования правового института функционирования частной собственности и частных форм предпринимательства.

Усовершенствованы методологические подходы по выявлению критериев и признаков существующих типов, форм и видов собственности. В диссертационной работе они классифицируются по следующим критериям: в соответствии с уровнем развитием производительных сил, по режиму функционирования и экономической направленности, по объектам собственности, по субъектам собственности и способу их объединения. На основании этого определены контуры рациональной для Украины структуры экономики по формам собственности. Доказано, что она должна быть не просто разнообразной с позиции форм собственности и хозяйствования. Основу всей совокупности отношений собственности современной рыночной экономики составляет индивидуальная собственность. В связи с этим в будущем приоритетное место в экономике займут единоличная собственность и персонифицированные виды совместной частной собственности. Для крупных предприятий наиболее приемлемой является акционерная собственность, которая может дополняться разнообразными формами участия работников в управлении и прибылях компании.

В работе исследуется процесс реформирования отношений собственности в экономике Украины и особенности его осуществления в различных сферах деятельности.

Представлена авторская классификация этапов процесса приватизации и дается оценка их социально-экономических результатов. Установлено, что в промышленности Украины переломный момент в изменении структуры предприятий по формам собственности наступил в 1995 г. С этого периода доля негосударственных предприятий в промышленности превышает долю государственного сектора. В настоящее время предприятия негосударственной собственности обеспечивают выпуск более 75% промышленной продукции. Причем, больше половины объема промышленного производства предприятий коллективной формы собственности приходится на акционерные общества. Однако, сформировавшаяся в ходе массовой приватизации инсайдерская модель их структуры собственности не способствует повышению эффективности управления предприятиями.

С позиции экономической теории и анализа процесса реформирования собственности в экономике Украины обоснована необходимость перехода от политики проведения приватизации к политике осуществления системной трансформации отношений собственности. Это предполагает не только проведение приватизации, но и формирование правовых и социально-экономических условий, обеспечивающих зарождение и эффективную реализацию принципиально новых отношений

собственности. В основе такого подхода лежит комплексное понимание категории собственности во всем многообразии ее элементов и аспектов. Конечной целью данного процесса должно стать формирование более эффективной по структуре собственности хозяйственной системы, по сравнению с существовавшей ранее административно-командной, как в экономическом так и в социальном аспектах. Ключевые слова: собственность, присвоение, типы, формы, и виды собственности, трансформация отношений собственности, приватизация.

ANNOTATION

Vasiliev S.V. Transformation of property relations and forming of rational structure of economy. – Manuscript.

Dissertation for scientific degree of candidate of economic sciences on speciality 08.01.01 – economic theory. – Dniepropetrovsk state agrarian university, Dniepropetrovsk, 2002.

Dissertation is dedicated to definition of theoretical principles of content and form in the development of property relations and basing the trends of their further rational transformation in Ukraine. The basic content of property relations on macroeconomic and microeconomic level and differentiation of objective and subjective essence in property relations are defined in the thesis. The inner structure and mechanism of property's economic realization is revealed. The necessity of strengthening the interconnection between economic and legal content of property under the conditions of transition of economy to the market system is based. Methodological approaches to the definition of the criteria of property's types and forms are perfected and the rational economic structure for Ukraine is outlined. The stages of carrying out the privatization in Ukraine are revealed and the appreciation of their socio-economic results is given. The analysis of dynamics of property's structure on privatized enterprises and the effectiveness of their activity under the conditions of transitional economy is carried out. Practical recommendations concerning the overcoming of negative tendencies in the process of reformation of property relations and carrying out the policy of their systematic transformation are proposed.

Key words: property, appropriation, types and forms of property, transformation of property relations, privatization.